

**Andijon viloyati maktabgacha ta'lim boshqarmasi
Oltinko'1 tuman maktabgacha ta'lim bo'limi tasarrufidagi
22-sonli Davlat maktabgacha ta'lim tashkilotining direktori
Tursunmatova Xusnida Sobirovnani metodik tavsiyalari.**

Maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlantirish amaliy muhitni tashkil etish.

Maqsad: Maktabgacha ta'lim tashkilotlari va amaliyotchi pedagoglarga rivojlantiruvchi muhit ahamiyati, tarkibi va mazmunini tushuntirish, hamda uni tashkil etish bo'yicha maslahatlar berishdan tashkil topgan.

Bugungi kunda barcha ota-onalar o'sib borayotgan farzandlari tengdoshlari bilan muloqot qilishda muvaffaqiyat qozonganini tushundilar. Axir, bolalar bilan muloqot orqali jamiyatda va shaxsda xarakter, xatti-harakatlar turi shakllanmoqda. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ijtimoiy moslashuv juda muhimdir. Har qanday kollektivga borish uchun odamlar o'zlarini o'rganish va o'zlarini "oshkor etish" uchun vaqt kerak, bolalar esa jamoatda yashashni o'rganadilar, bu esa ularning rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi.

Bola uchun rivojlantiruvchi muhit bu-bolaning amaliy dunyosidir. U shu o'z amaliy dunyosida yashaydi, o'zgaralar bilan muloqatda bo'ladi va rivojlanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiy rivojlanishi bolaning jamiyat qadriyatlarini, urf-odatlarini va madaniyatini, shuningdek, jamiyatda qulay hayot kechirishiga yordam beradigan shaxsning ijtimoiy xususiyatlarini o'zlashtiradi. Ijtimoiy moslashuv jarayonida bolalar muayyan qoidalar asosida yashashni o'rganadilar va xatti-harakatlar normalarini hisobga olishadi.

Aloqa jarayonida bola ijtimoiy muhitga ega bo'lib, uning yaqin atrofi: ota-onalar, tarbiyachi ustozlari va tengdoshlari tomonidan ta'minlanadi. Ijtimoiy salohiyat bolaning faol ravishda muloqot qilish va axborot almashinuvi tufayli amalga oshiriladi.

Masalan: Bola chaqaloqlik davrida o'yin faoliyati kattalar tashabbusi bilan amalga oshiradi. Maktabgacha yoshda esa bola o'yinni mustaqil tashkil etib, o'ziga kattalar rolini olib, o'zi xohlaganday o'ynashga imkon beradigan syujetli-rolli o'yin faoliyatini tashkil eta oladi.

bevosita ta'sir qiladi.

Har qanday faoliyat maqsadga egadir va bolaning maqsadga erishish qobiliyati unga o'ziga ishonch bag'ishlaydi va uning vakolati haqida xabardor qiladi. Muhim ahamiyatga ega bo'lgan narsa to'g'ridan-to'g'ri jamiyatning bahosini aks ettiradi va o'zining benuqsonligiga ta'sir qiladi. Bolalarning o'z-o'zini baholashi ularning ijtimoiy salomatligiga va xatti-harakatlariga

Og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirish

3 yoshida bola deyarli so'zlarni talaffuz qilmaydigan yoki tushunish qiyin bo'lgan holatlarda, ko'pincha kuzatiladi. Qancha ota-onalar o'z farzandlari nutq rivojlanishining kechikishi yoki buzilishidan aziyat chekmasliklari bilan maqtanishlari mumkin? Muammo dolzarb bo'lsa, uni hal qilish yo'llarini izlash boshlanadi. Bir tomondan, tajribali nutq terapevti sizga 5 yilgacha kutishingizni maslahat beradi, boshqa tomondan, bola nutq nuqsonlari bilan birinchi sinfga borish xavfini oshiradi, chunki ularni yo'q qilishga etarli vaqt bo'lmasligi mumkin.

Nima qilsa bo'ladi? Imkon qadar erta mustaqil darslar tashkil qiling va maxsus tematik kursga asoslanib nutqni rivojlantirish uchun bolalar bilan muntazam ravishda mashqlar qiling. Vazifa artikulyatsiyani mashq qilish, faol so'z boyligini kengaytirish va barkamol izchil nutqni rivojlantirish orqali nutq tafakkurini shakllantirishdir.

Bolaning nutqini qanday rivojlantirish kerak: (oddiy qoidalar)

Bir qarashda, nutq darslariga ko'p vaqt ajratilishi kerak. Shu sababli, ota-onalar uzoq vaqt davomida ularni boshlashga jur'at etmaydilar. Aslida, hamma narsa unchalik murakkab emas: nutqni rivojlantirish uchun mashqlar kundalik hayotning deyarli har qanday vaqtida va moliyaviy xarajatlarsiz amalga oshirilishi mumkin. Qanday qilib? Oddiy qoidalarga rioya qilish.

1. Nutqni rivojlantirish poydevori - bu bolalar bilan doimiy aloqa. Ular javoblardan tortinmaydigan juda ko'p savollar berishadi. Agar darhol javob berish qiyin bo'lsa, shunday deyish yaxshiroqdir. Bolani kattalar o'ylab ko'rguncha kutib turing, lekin keyinchalik u kerakli ma'lumotlarni oladi, suhbatdoshni qiziqtiradi va u bilan aloqani izlaydi.

2. Bolalar kattalar nutqiga taqlid qilishadi, shuning uchun siz soʻzlarni yoki tovushni buzadigan va kamaytiruvchi qoʻshimchalardan foydalangan holda "bolalarcha" gapirish uslubiga taqlid qilmasligingiz kerak. Bu toʻgʻri talaffuzga xalaqit beradi va bunday nutq nuqsonlarining paydo boʻlishiga olib keladi, bu esa faqat nutq terapevti tomonidan yoʻq qilinishi mumkin. Shuningdek, murakkab jummalarni etkazish va bolaga tushunarsiz soʻzlarni talaffuz qilish, ayniqsa, nutqni rivojlantirishga urinish paytida ularni takrorlashga majbur qilish mumkin emas. Ishlaydigan material - bu maktabgacha yoshga mos keladigan individual tovushlar, qisqa hikoyalar va sheʼrlar.
3. Agar uni mashq qilsangiz talaffuz yaxshilanadi. Bu oʻyinning erkin shaklidagi mashqlarga yordam beradi. Bolaning nutqini shunga oʻxshash tarzda qanday rivojlantirish kerak? Defektologlarning tavsiyalariga eʼtibor bering va artikulyatsiyani yaxshilash, soʻz boyligini oshirish va soʻzlashuv muloqot koʻnikmalarini shakllantirish boʻyicha individual dars rejasini tuzing.

Bolaning artikulyatsiya organlari (til, lablar, tishlar) hali toʻliq rivojlanmagan, shuning uchun bola toʻliq gaplasha oladi (nutq harakatlarini amalga oshiradi). Buning uchun chaynash, yutish yoki soʻrish orqali rivojlanadigan katta mushaklarni aralashtirib boʻlmaydigan kichik mushaklarni kuchaytirish kerak. Ular nutq aʼzolari uchun mashqlar toʻplami sifatida artikulyatsion gimnastika yordamida mustahkamlanadi, ular kuniga ikki marta (ertalab va bir kunlik uyqudan keyin), koʻzgu oldida oʻtirgan suhbat paytida yukga tayyorgarlik koʻrishga yordam beradi. Kompleks statik va dinamik nutq mashqlarini oʻz ichiga oladi, 2-3 daqiqaga taxminan 5 daqiqa kifoya qiladi.

1. Dumaloq labial mushaklarning rivojlanishi haqida "Tabassum": tishlar yopiq, lablar tabassum bilan kengaytirilgan, bu holatda ular 10-15 soniya ushlab turiladi, keyin boʻshashadi.
2. Til muskullarining rivojlanishi toʻgʻrisida "Rassom": ogʻiz ochiladi, tilning keng uchi yuqori kesma ustiga joylashadi, u yerdan asta-sekin rassom choʻtkasi kabi osmonga va orqaga oʻtadi.

Nutq nafasini rivojlantirish

Tovush manbai oʻpkadan tomoq, burun yoki ogʻiz boʻshligʻi orqali chiqadigan havo oqimi. Har qanday tovushlar nutqning bir qismidir, shuning uchun ularning toʻgʻri talaffuzi, normal ovoz balandligi, shuningdek, ifodali intonatsiya va aniq diksiyon yaxshi nafas olish deb hisoblanishi mumkin. Muayyan usul yordamida bajariladigan nafas olish mashqlari uni hajmli, ritmik, sekin va iqtisodiy ekshalatsiyaga yordam beradi.

- burun orqali tez nafas oling, ogʻiz orqali yumshoq nafas oling,
- yonoqlaringizni ochmang
- elkangizni tekis tuting, pastga tushmang.

Oʻyin shaklida bajariladigan va nutq nafasini rivojlantirishga imkon beradigan koʻplab mashqlar mavjud: momaqaymoq shlyapasini ("Dandelion"), qoʻlidagi qorli qorlarni, stoldan qogʻoz sharlarini ("Maqsadga erishish"), sharlarni, sovun pufakchalarini, qayiqdan keyin zarbani, oʻyinchoqqa shamol tegirmonini ulang.

Koʻproq:

- "Stakan ichidagi bo'ron": bir stakan suvga naycha soling, u orqali bola tebranadi.
- "Lumberjack": bolalar tik holatda turishadi, oyoqlari yelka kengligidan, qo'llari pastga, barmoqlari esa "qulf" ichida. Nafas olayotganda qo'llarini tez yuqoriga ko'taring, nafas olayotganda ularni asta-sekin tushiring va shu bilan birga xayoliy boltani tashlayotgandek "Voy!"
- "Qo'ng'iz": qanotlarga taqlid qilib, bola tekis qo'llarini yon tomonlarga va bir oz orqaga yoyadi, nafas oladi, qo'llarini pastga tushiradi va keyin tovushsiz ularni ko'tarib, majburiy nafas oladi.

Mashqlarni takroriy takrorlash bilan bolalar zaiflashishi va bosh aylanishi mumkin, shuning uchun ularni bajarishda nafas olishni kuzatib borish va har 3-5 daqiqada tanaffus qilish kerak.

Tasavvurni rivojlantirish

Yaxshi gapirishni o'rganish uchun qutidan tashqarida fikrlash qobiliyatini rivojlantirish kerak. Bu o'ziga xos fikr poezdiga ega bo'lgan qiziqarli hikoyachi bo'lishga yordam beradi. Amaliyot uchun, bir-biriga bog'liq bo'lmagan ikkita ob'ekt yoki tushunchalar o'rtasida umumiy bo'lgan narsalarni topishga harakat qilish kerak. Masalan, stol va mushuk o'rtasida nima

odatiy? Siz hali ham qanotli iboralar va aforizmlarning o'zlarining davomini topishingiz mumkin. Masalan, iborani davom ettiring: "Bizning butun hayotimiz - Shekspir buni "o'yin" so'zi bilan tugatdi va qanday variantlarni o'ylab ko'rish va oqlash mumkin?"

Kengash o'yinlarini o'ynatish

Biz, albatta, so'z boyligini rivojlantiradigan o'yinlar haqida gapiramiz: masalan, Scrabble va Taboo. Birinchisida, iloji boricha ko'p ochko to'plashga harakat qilib, krossvordli jumboq asosida so'zlar tuzishingiz kerak. O'yin davomida siz ko'plab yangi so'zlarni va ularning ma'nosini o'rganishingiz mumkin. "Scrabble" deb nomlangan mobil versiyasi mavjud: u yo'lda yoki kutishda vaqt sarflashga yordam beradi.

"Tabu" o'yini - bu jamoaviy o'yin, unda biron bir so'zni yoki o'zi yoki u bilan bog'liq taqiqlangan iboralarni - "tabu" deb aytmasdan tushuntirish kerak. Bu erda, masalan, "daraxt", "barglar", "qayin po'stlog'i", "patlar", "sharbat" so'zlaridan foydalanmasdan "qayin" so'zini qanday tushuntirish kerak? Variantlar "nostalji ramzi", "Yeseninning sevimli daraxti" bo'lishi mumkin.

Nutqni sifatlar bilan bezang

Ushbu mashq sizga buni bilib olishga yordam beradi. Siz har qanday otni olishingiz kerak - masalan, "stol" va u ishlatilgan 10 ta sifatni taklif qiling. Masalan, "ovqat", "yog'och",

"dumaloq", "qadimgi", "antiqa" va hokazo. Va keyin - bu ot ishlatilishi mumkin bo'lgan kamida 10 ta sifatlar, masalan, "yomgirli", "nutq" "Detektiv" va boshqalar. Vazifaning ikkinchi qismi ancha qiyin - va kulgili.

Bolaning rivojlanishida tasviriy san'atning ahamiyati va tarbiyachi etiborli bo'lishli lozim bo'lgan omillar.

Maktabgacha ta'lim muassasida ta'lim jarayonida bolalar o'rganishi kerak bo'lgan tasviriy ko'nikma va malakalarni o'lchamini aniqlab beradi. Keng bo'lgan doiradagi malakalarni o'lchamini aniqlab beradi. Keng bo'lgan doiradagi malakaga ega bo'lgan bola turli xil predmetlarni tasvirlay oladi. Masalan: [uyni chizish uchun](#), to'g'ri to'rtburchak shaklini chizishni bilish, ya'ni chiziqlarni to'g'ri burchak ostida birlashtirishni bilish kerak. Ana shu chizish usullari mashina, poezd va boshqa to'g'ri to'rtburchakli predmetlarni chizishda qo'llaniladi. Tarbiyachi tasvirlash vositalarini ko'rsatib berishi ko'rgazmali amaliy usul bo'lib, bu usul bolalarni kerakli shaklni aniq tajriba asosida ongli ravishda chizishga o'rgatadi.

Har ikkala turida ham ko'rsatma og'zaki tushuntirish yo'li bilan olib boriladi. Imo-ishora bilan predmetning qog'ozda joylashishi tushuntiriladi. Qo'lning yoki qalamchaning qog'oz bo'ylab harakatni, xatto 3-4 yoshli bolalar uchun yetarli bo'ladi. Imo-ishora orqali bola xotirasidagi qiyin bo'lgan predmetning asosiy shaklini yoki uning alohida qismlarini eslaydi.

Bolalar biror predmet yoki hodisani tarbiyachining qaysi harakat ishorasi orqali idrok qilgan bo'lsalar, xuddi shu harakat-ishorani tarbiyachi mashg'ulotda qaytarsa, bolalar ko'rganlari bilan chizmoqchi bo'lganlari o'rtasida aloqadorlikni ongli ravishda sezadilar. Masalan: uy qurilishini bolalar kuzatayotganlarida tarbiyachi qurilayotgan uyning korpus chiziqlarini tepaga qarab qurilayotganligini harakatlari bilan ko'rsatadi, xuddi shu harakatlarni mashg'ulot boshida qaytarar ekan, bolalar xotirasidagi ko'rganlarini qayta esga tushiradi. Ishora bilan bola xotirasidagi predmet shaklini eslashga, hamda chizish mobaynida bolaning qo'l harakatlarining yo'nalishi aniqlanadi. Bolaning yoshi qancha kichik bo'lsa, uni chizishga o'rgatishda shunchalik qo'l harakatlarini ishorasini ko'rsatish muhim rol o'ynaydi.

Kichik guruhdagi bolaning harakatlari yaxshi rivojlanmagan bo'lsa va bola o'z harakatlarini boshqara olmasa, tarbiyachi bolaning qo'lini ushlab, birgalikda harakat bilan chizadi. Bunday ish usuli shu harakatlarini o'zi his qilishi uchun qo'llaniladi. Agarda predmetning shakli murakkab bo'lmasa, ishora bilan butun predmetni chizish mumkin. Masalan: koptok, kitob yoki olma shaklining detallarini, archa shoxining joylashishi, qush bo'ynining qiyaligi. Tarbiyachining ko'rsatma berishi mashg'ulotda qanday topshiriq berilishiga bog'liq. Agarda mashg'ulotda predmet shaklini to'g'ri harakatlari bilan chizib ko'rsatadi. Bu asosan kichik guruhda o'tkaziladi. Masalan: bolalarga yumaloq shakldagi predmetlarni chizishni o'rgatish uchun tarbiyachi koptok yoki olmani, o'z harakatlarini tushuntirgan holda chizib ko'rsatadi. Agar predmetni tasvirlayotganda uning detallarini aniq

ketma-ketlikda chizish kerak bo'lsa, tarbiyachi predmetni boshidan yakuniga qadar chizib ko'rsatadi. Faqat bunda bolarning diqqatini jalb qilish uchun tarbiyachi bolalarga «Endi nimani chizish kerak?» degan savolni beradi.

Katta guruhdagi bolalar ko'pincha qisman ko'rsatmalar berish o'rinli bo'ladi. Bolalar hali chizishni bilmaydigan predmetning biror detalini yoki alohida elementini chizishda ko'rsatmalar beriladi. Masalan: 4-5 yoshli bolalar daraxtning tanasini uchburchak shaklida, keng asos bilan chizadilar. Bu ko'pincha tarbiyachining og'zaki tushuntirishidan kelib chiqadigan kamchilikdir. «Daraxtning tanasini yuqori qismida tor, quyi qismida esa keng bo'ladi». Og'zaki aytib berish bilan birga qo'l harakatlari bilan chizib ko'rsatish lozim. Katta guruhda esa «Chiroyli uy» mavzusida bolalar rasm chizayotganlarida, tarbiyachi doskada uyning oyna-eshiklari turli xil shaklda bo'lishini ko'rsatib beradi. Bunday ko'rsatma bolaning rasmini umimiy chizmada hech qanday chegaralamaydi. Malakalarni mustahkamlash uchun qaytarilayotgan mashqlarda, so'ng ulardan mustaqil ravishda foydalanishda ko'rsatma faqatgina individual ravishda, ma'lum bir ko'nikmaga ega bo'lmagan bolalarga beriladi. Doimiy ravishda ko'rsatma berish [bolalarning passivlashishiga](#), hamda fikrlash jarayonlarini tormozlanishiga olib keladi. Chunki bolalar tarbiyachining ko'rsatmasini va yordamini kutib, o'rganib qoladilar. Tarbiyachining ko'rsatmasi yangi texnik usullarni tushuntirishdagina kerak.

Bolalar ishlarini tahlil qilish.

Bolalar o'zlari bajargan yoki do'stlari bajargan ishni mustaqil ravishda tahlil qilib, baho berishlari 5 yoshga borib to'la shakllanadi. Kichik guruhdagi bolalar o'z harakatlarini va ularning natijalarini nazorat qila olmaydilar, shuning uchun ular o'z ishlarini bajarayotgan vaqtda mamnun bo'lgan bo'lsalar, ularning natijasidan ham mamnun bo'lishi uchun tarbiyachidan maqto'v eshitishni kutadilar. Kichik guruhda tarbiyachi bolalarning ishlarini baholayotganda tahlil qilmaydi, balki 4-5ta yaxshi bajarilgan ishlarni bolalarga ko'rsatadi. Shu bilan birga qolgan bolalar ishlarini ham maqto'ydiki chunki maqto'v bolalarning ushbu mashg'ulotga nisbatan qiziqishini saqlab qolishga yordam beradi. Rasmlarni ko'rsatishdan maqsad esa bolalarning o'z ishlarini natijasiga jalb qilishdir.

O'rta va katta guruhlarda tarbiyachi bolalarning ishlarini ko'rsatadi va kamchiliklarini aytib o'tadi. Bolalar kamchiliklarini qanchalik ko'ra bilsalar, shunchalik keyingi rasmlarini ongli ravishda chizib boradilar.

Mashg'ulot yakunida tarbiyachi bolalar ishlaridan birini olib, ijobiy tamonlarini ko'rsatadi. Masalan: «Ranglarini yaxshi tanlaganini-och rang bilan to'q rang yonma-yon yaxshi ko'rinishi, chiziqlarning ozoda va aniq chizilganligini va hokazo». Agarda kamchiliklar ko'pchilik bolalarda uchrasa, shu kamchilikni bartaraf qilish uchun

bolalarga savol beradi va diqqatini qaratadi. Agarda bir bolaning kamchiligi bo'lsa, u holda yakkama yakkam tushuntirish munosibdir, chunki jamoa oldida birgina bolaning ishini tahlil qilish faqatgina shu bolaning o'zi uchun tushunarli bo'ladi.

Katta guruhda tahlilga barcha bolalarni jalb qilmoq zarur. Ba'zida esa tarbiyachining o'zi baho beradi. Masalan: yaxshi chizmaydigan bolaning ishidagi kamchiliklarni boshqa bolalar aytishlarini tarbiyachi oldindan bila turib, o'zi avval shu bola bajargan ishining ijobiy tamonlarini aytib o'tadi. Vaqtni tejash maqsadida tarbiyachi 5-6 ta bolaning ishini olib, tahlil qiladi, faqat har mashg'ulotda bir xil bolalarning ishlarini olib baholash yaramaydi. Chunki doimiy maqtov asosida o'sha bolalarda haddan tashqari ishonch, boshqalardan ajralib turish rivojlanadi. O'ta qobiliyatli bolalar bilan ularning layoqatlarini hisobga olgan holda, alohida ish olib boriladi. Ba'zida tarbiyachi tahlil qilish uchun bajarilgan ishlarni bolalarning o'zlariga topshiradi. Bunda barcha bolalarning ishlari stolga yoyiladi yoki stendga mahkamlanadi va bolalar o'zlari eng yaxshi bajarilgan ishlarini tanlaydilar. So'ng tarbiyachi tahlil qiladi. Ko'proq bolalarga (6 yoshda) o'z ishini naturaga nisbatan o'zi baholashga imkon berish kerak. Chunki bola o'z ishiga, hamda do'stlarining ishlariga salbiy tamondan baho berishga o'rganadi.

